

Literatura

- Habermas, Jürgen. 1989: *Strukturne spremembe javnosti*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Kaluža, Jernej. 2016: »Za dialog z županom«, *Mladina*, 20. maj. Dostopno na: <https://www.mladina.si/174356/za-dialog-z-zupanom/>.
- Krašovec, Primož. 2017: »Ideologija kot tehnologija«. Dostopno na: https://www.academia.edu/36689369/Ideologija_kot_tehnologija.
- Liotard, Jean-François. 2003: *Navzkrižje*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Splichal, Slavko. 2005: *Javno mnenje: teoretski razvoj in spori v 20. stoletju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Wilson, Francis Graham. 1962: *A Theory of Public Opinion*. Chicago: Henry Regnery.
- 3buna: Šouvinizem*. Dostopno na: <http://www.3buna.si/souvinizem/index.html>.

Republika *res privata*

Uničenje Avtonomne tovarne Rog kot radostno srečanje levo-liberalne futuristične fantazije, neoliberalne tehnike vladanja in apetitov ksenofobne desnice

Izidor Barši in Rastko Pečar

Res privata Finančni oddelek rimske države, ki je upravljal privatno lastnino cesarja (poznano kot njegov *Patrimonium*) in kraljevo posest, ki sta pripadali imperialni instituciji. Glavni prihodki *Res Privata* so prihajali iz rent in prihodkov, izhajajočih iz posesti in urbanih zemljišč (hiše, trgovine, skladišča), od katerih so nekatera prišla pod cesarski nadzor z zaplembo ali odvzemom. *Res Privata* je tudi vodila prodajo in dodelitev zemljišč cesarjevim ljubljencem /.../. Ruralne posesti, ki so bile v lasti *Res Privatae*, so deloma upravljali agenti, zaposleni za to nalogo, ali pa so jih dali v dolgoročni oziroma stalni najem, kar so si člani poznorimske storitvene aristokracije želeli še posebej pridobiti. *Res Privato* je upravljal *Magister* ali *Rationalis Rei Privatae* (pozneje znan kot *Comes Rei Privatae*), ki je bil član cesarskega ožjega kroga ali spremstva (*Comitatus*). Pod njim je služilo osebje birokratov (*officium*), ki so ga sestavljali uradniki, poznani kot *privatiani* ali *privatini*. Za vsak del imperija, Vzhodni in Zahodni, je obstajal *en officium*, vsak razdeljen v pet sekcij (*scrinia*) glede na *Notitia Dignitatum*, čeprav razlike med temi različnimi uradi in njihovimi raznolikimi odgovornostmi niso popolnoma jasne. *Res Privata* je imela močno regionalno prisotnost z *Rationalis Rei Privatae* nižjih stopenj, imenovanimi v vseh *dioecesis*, ki so posedovali sodno oblast in lastno osebje (poznano kot *Caesariani*). Na ravni provinc so *Res Privato* predstavljali uradniki, imenovani *procuratores*, in *actores Rei Privatae*, ki so upravljali in nadzorovali imperialne interese na terenu. Poleg ogromne skupine osebja je *Res Privata* posedovala lastno transportno službo (kavalir) pod vodstvom uradnikov,

znanih kot praepositi, ki so bili odgovorni za konjušnice, na katere se je glede konjev zanašala cesarska služba.¹

Mesec dni po protipravni evikciji Roga, ko so se podplutbe na telesih rogovcev ravno pričele prelivati v vijolično barvo in ko se prah po rušitvi prostorov, namenjenih kulturnim, socialnim, družabnim in aktivističnim dejavnostim, še ni niti polegel, je marketinška firma Pristop, ki ima prostore na Trubarjevi ulici nasproti Roga, že pričela z oglaševanjem nadstandardnih stanovanj »v neposredni bližini novo urejenih javnih površin in novega centra Rog.«² Gentrifikacija, na katero je Avtonomna tovarna Rog (ATR) vselej opozarjala, je naredila svoje najnovejše odločnejše korake po sveži prsti Rogovega groba, ki ga je v obliki socialnega čiščenja izvedla javna oblast.

Pričujoči članek želi osvetliti tiste vidike in dejstva, o katerih predstavniki mestne občine molčijo ali lažejo in ki jih velik del medijev ter slovenske javnosti sprejema brez najmanjšega dvoma, kaj šele osnovnega novinarskega dela preverjanja. Besedilo je zato zastavljeno kot postopna točkovna razgradnja neresnic, manipulacij ter zavajanj, in strukturirano na način, da od najbolj v oči bijočih dejstev hladnega jutra 19. 1. (ko MOL naroči fizično nasilje) z vračanjem v tranzicijsko preteklost naposled prispemo do njihovih zgodovinskih in družbenih pogojev. Gremo!

1. »MOL je kot lastnica imela pravico prevzeti tovarno Rog v svojo posest.« Ne, ni je imela. V kolikor vztrajamo na vladavini zakona, potem bi MOL za prevzem posesti nad območjem potrebovala naprej sodno odločbo, nato pa bi morala prevzem izvesti v skladu z zakonom, kar predvideva postopek v več korakih³ (predhodno obvestilo o evikciji in poziv k zapustitvi območja, prisotnost sodnega izvršilca ob začetku postopka, ponoven ustni poziv k zapustitvi območja, predaja nalog policiji, opozorilo pred uporabo prisilnih sredstev in uporaba prisilnih sredstev za namen izpraznitve območja). V jutru 19. januarja se ni zgodilo nič od tega. Do danes MOL javnosti ni predstavila pravne podlage za izpraznitev območja. Da te sploh ni bilo, pritrjuje tudi seja mestnega sveta MOL dne 15. 2. 2021, na kateri je večina mestnih svetnikov z glasovanjem zavrnila pobudo, ki je od župana zahtevala izkaz pravne podlage za evikcijo.⁴ To je prva in bistvena točka, ki bi morala zanimati javnost, a se je pojavila z enomesečnim zamikom zgolj v nekaterih medijih.

- 1 Nicholson, Oliver, ur. 2018: *The Oxford Dictionary of Late Antiquity. Volume 1: A–I*. Oxford: Oxford University Press, str. 1284.
- 2 Pristop bo svoje nekdanje pisarniške prostore preuredil v »elitna« stanovanja. Dostopno na: <https://trubarjeva79.si/>; pridobljeno 20. 2. 2021.
- 3 Bauk, Dino. 2021: »Kako s(m)o metali ven ljudi, ki jih ni, in se celo smejali«, *Disenz*. Dostopno na: <https://www.disenz.net/kako-smo-metali-ven-ljudi-ki-jih-ni-in-se-celo-smejali/>; pridobljeno: 24. 2. 2021.
- 4 2021: »Ljubljanski mestni svetniki o Rogu«. Slovenska kronika, 15. februar. Dostopno na: <https://4d.rtvsllo.si/arhiv/slovenska-kronika/174754080>; pridobljeno 21. 2. 2021.

2. »MOL je zmagala na sodišču.« Drži, da je MOL v lastninskih tožbah, ki jih je vložila proti osmim osebam v sedmih primerih zmagala in je sedem posameznikov moralo zapustiti območje. Vendar se tu pravna legitimnost MOL konča, sodišče namreč nikoli ni razsodilo, da ima MOL na podlagi sodne zmage proti sedmim posameznikom pravico, da izseli ves Rog. Ta manever je odvetnik MOL poskušal izpeljati, a je sodišče namero zavrnilo. Pritožbo odvetnika je ponovno zavrnilo vrhovno sodišče, ki nedvoumno pripoznava neformalni značaj posesti posameznik in posameznikov v tovarni Rog, s čimer onemogoči, da bi se to nedoločeno skupino ljudi lahko obravnavalo kot pravni subjekt, s tem pa v polnosti spodkoplje možnost evikcije, ki bi bila v skladu z zakonom. Sodišče je pri tem izkazalo visoko raven razumevanja situacije, med drugim namreč zapiše, da je vprašanje Roga »bolj kot pravno, politično (v pomenu demokratičnega urejanja javnih stvari) vprašanje«.⁵

K temu lahko dodamo zgolj še to, da argument o pravni zmagi MOL pogosto izvira iz pomanjkljivega razumevanja pravnih določil, slednje pa svoj motiv danes največkrat najde v liberalni ideologiji nedotakljivosti privatne lastnine, katere centralna fantazija je absolutna oblast in čista svoboda lastnika v razmerju do posedovanega predmeta.⁶ Ta fantazija prežema na primer članek Matevža Grande, urednika lifestyle magazina *Outsider*, ki je izšel takoj po desantu in ne ločuje med javno in zasebno lastnino, upravičenost dejanja MOL pa presoja iz kvazi legalistične, a v resnici čiste liberalne ideološke pozicije. Ključni moment samovolje, torej nelegalnosti, je popolnoma izpuščen. Članek celo izkaže neko vrsto empatije z rogovci, ki pa ni zgolj lažna empatija arhitekta, s katero bi skušal prikriti svojo siceršnjo naklonjenost občinskemu projektu, ampak avtentična empatija, ki izvira iz družbene umeščenosti gospoda urednika in je zato njen glavni objekt privatna lastnina oziroma blago, ki je ostalo za kordoni policistov, pod kolesi gradbenih strojev in zrušenimi zidovi.⁷ Marxovo poglavje o blagovnem fetišizmu bi morda na tem mestu prišlo prav za izostrenje prefinjenih metod argumentiranja reakcionarnih stališč v javnosti – oh, le kako, le kako so stvari iz Roga priplešale do deponije!

5 Vrhovno sodišče RS. 2019: Odločitev (VS00027589). Dostopno na: <http://www.sodisce.si/vsrs/odlocitve/2015081111432387/>; pridobljeno 18. 2. 2021.

6 V nasprotju z ideologijo privatne lastnine je v slovenski ustavi lastnini pripisana tudi socialna funkcija.

7 »Razumem jezo tistih, katerih osebna lastnina je ostala na drugi strani ograje, zavarovane z oboroženimi policisti. A razumem tudi ukrep drugega, ki ima lastninsko pravico do objektov, a z njimi ne more upravljati, ker si jih prilašča nekdo drug.« Granda, Matevž. 2021: »Kaj bo z Rogom?«, *Outsider*. Dostopno na: <https://outsider.si/matevz-granda-kaj-bo-z-rogom/>; pridobljeno 20. 2. 2021.

3. »Območje je bilo prazno.« Ko je 19. januarja zjutraj pred Rog prišla policija, za zidovi tovarne morda res ni bilo več nikogar. A pred njenim prihodom so v Rog vstopile tri zasebne varnostne službe, ki so iz delavnic in ateljejev pod fizično grožnjo zvezle več oseb.⁸ Plačanci MOL, med katerimi so bili po pričevanjih tudi tokrat člani neonacističnih skupin (prvič leta 2016 ob prvem in neuspelem desantu na Rog), so nato prostore vandalizirali (najprej razbili vse šipe, da so prostori takoj postali neprimerni za uporabo), v naslednjih dneh pa tudi pokradli vse, kar je bilo vrednega (denar, tehnična oprema in športni rekviziti). Tisti del inventarja, ki ni bil uničen pri rušenju, je bil zaradi ustvarjanja vtisa spoštovanja osebne lastnine prepeljan v Snagin sortirni center. Vse ostalo – med drugim tudi množica umetniških artefaktov, skulptur in orodij – pa je bilo načrtno vandalizirano ali označeno za smeti in odpeljano na deponijo. Ob tem se je pred vrati krepila prisotnost protiizredniške policije, ki rogovcem in zainteresiranim mimoidočim ni izkazala nobene podlage za svojo prisotnost in je postajala vse bolj agresivna. Glede na to, da na lokaciji ni bilo sodnega izvršitelja, je mogoče reči najmanj, da je bilo dejanje MOL samovoljno in da je policija aktivno sodelovala pri dejanju brez pravne podlage. Na to bi se morali javnost, mediji in druge institucije odzvati takoj in sprožiti postopek preverjanja okoliščin. Namesto tega smo v medijih zasledili nekaj prizorov prerivanja pred vrati tovarne, soočenje nasprotnih si stališč, kar se je izteklo v EPP animacijo projekta občinske prenove. Nezakonito delovanje občine in izraz nestrinjanja množice pred tovarno sta bila v prvih dneh v najboljšem primeru predstavljena kot dve nasprotujoči, a enakovredni perspektivi. Pri predstavitvi Centra Rog pa kot da se realizacija slednjega ni skušala začeti že leta 2016 z nočnim vdorom bagra na obljudeno območje! V naslednjih dneh, ko je prikrivanje nezakonitosti prešlo v fazo prave dezinformacijske operacije, so mediji zgodbo MOL (ukradena kolesa, pribor za drogiranje, smeti) zgolj predajali javnosti in v najboljšem primeru z večdnevno zamudo začeli preverjati dejstva (inventar kolesarskih delavnic in medicinski pripomočki za zmanjševanje škode pri uporabi drog) ter raziskovati okoliščine dejanj občine (nezakonita evikcija in uporaba sile).

4. »Območje je nevarno.« Na območju je bilo več nevarnih mest: zloglasna *galvana*, azbestna kritina prizidav h glavni tovarniški stavbi in dotrajani opečni stavbi na JV delu območja. Sklicevanje na nevarnost območja je učinkovita strategija vplivanja na javno mnenje, saj je osrednja legitimacija oblasti vselej bila varnost, ki naj bi jo zagotavljala svojim subjektom. A tudi tu se izkaže, da zadeve niso povsem enoznačne. Sklicevanje MOL na nevarnost območja – ob dejstvu, da v vseh letih kot lastnica ni storila popolnoma nič za njeno odpravo – je pravzaprav argument proti njej sami, saj je dovoljevala uporabo nevarnega območja. Občina bi lahko nevarna mesta kadarkoli

⁸ Trije od teh so nam v neposrednem pogovoru pojasnili, kako se je zadeva odvila, a skupno število izvršenih ljudi je bilo večje.

sanirala;⁹ uporabniki temu namreč niso nasprotovali, temveč so jo k temu večkrat celo pozvali.¹⁰

In navsezadnje, če je bilo območje resnično tako nevarno, kot ga prikazuje MOL, v Sloveniji obstajajo organi (npr. gradbena in okoljska inšpekcija), ki lahko na podlagi neposredne nevarnosti za življenje in zdravje ljudi odredijo takojšnjo odstranitev nevarnosti (celo brez gradbenega dovoljenja!) ali izpraznitev območja (celo brez sodne odločbe!). Vendar se MOL na omenjene organe ni nikoli obrnila. Torej, četudi sprejmemo premiso, da je območje nevarno, to še ne pomeni, da ga lahko MOL samovoljno izprazni, ampak lahko to stori zgolj in samo s sodno ali inšpekcijsko odločbo, ki pa je do danes ni predložila.

5. »Stavba je spomeniško zavarovana in potrebuje prenovo.« Še ena pravilna ugotovitev, za katero se zmotno predpostavlja, da so ji rogovci nasprotovali. Nasprotovali so projektu, ki po nepotrebnem vzpostavlja nasprotje med uporabo stavbe in obnovitvenimi deli. V prid ideji, da to dvoje ni v nasprotju, govori sama zgodovina območja: tovarniška stavba je bila namreč leta 1922 iz tedaj nizke in podolgovate opečnate delavnice nadzidana z armiranobetonskim skeletom, pri čemer se je produkcija med nadzidavo v prilagojeni obliki nadaljevala. Soobstoj prenove in spontano razvitih vsebin na območju bi bil popolnoma mogoč, če bi bila MOL odprta za družbeni eksperiment ter bi resnično zagovarjala socialno pravičnost in javno dobro.

6. »MOL je lastnik območja.« Tudi temu dejstvu rogovci nikoli niso nasprotovali, za javno lastništvo območja so si od vsega začetka tudi sami prizadevali. Zasedba Roga leta 2006 se je zgodila kot preprečitev privatizacije nekdanjega družbenega premoženja in povsem konkretno kot način izvajanja pritiska na Oddelek za gospodarjenje z nepremičninami MOL, ki je zaradi visokih stroškov odplačevanja leasinga tovarno Rog nameraval vrniti takratni lastnici območja, banki Hypo Alpe-Adria.¹¹ Rogovci niso nikoli zahtevali ali zatrjevali, da imajo kakršnokoli lastninsko pravico nad Rogom, ampak so se borili za javni značaj območja, ustvarjen zaradi tam spontano razvitih kulturnih, družabnih, športno-rekreativnih, socialnih in ostalih dejavnosti.

⁹ »Glede na to, da so tožeče stranke v Tovarno Rog vstopile šele leta 2006, v letu 2011 pa je tožena stranka tudi pravno formalno postala lastnica teh nepremičnin, je sklicevanje tožene stranke na ekološko nevarnost, s tem, da je zanjo odgovorna najmanj od takrat, ko je postala lastnica, če ni kot mestna občina za splošno ekološko primerno stanje v mestu Ljubljana odgovorna že od prej, nerazumljivo.« Sodišče se je med drugim izreklo tudi o gradbenem dovoljenju, ki je – ker 6. 6. 2016 gradbišče ni bilo vzpostavljeno – po njegovem mnenju poteklo, s čimer je pritrdilo stališču uporabnikov. Okrajno sodišče v Ljubljani. 2018: Sklep (Opr. Št. IV P 1476/2016).

¹⁰ Med drugim v izjavi za javnost 12. 6. 2016, dostopni na: <http://atrog.org/o-nas/izjave-za-javnost/31-center-sodobnih-ukan?highlight=Y2VudGVyIHVZG9ibmloIHVrYW4=>; pridobljeno 25. 2. 2021.

¹¹ Uredništvo. 2006: »Mol: Brez podpisa pogodbe za Rog«, *Delo*. Dostopno na: <https://old.delo.si/novice/slovenija/mol-brez-podpisa-pogodbe-za-rog.html>; pridobljeno 20. 2. 2021.

Argument lastništva vede ali nevede naturalizira ozko pojmovanje lastnine, ki ga implicira kapitalistična ideja privatne lastnine. To ni na noben način, ne na idejni ne na pravni ravni, aplikativno na primer Roga, ki je v javni lasti mestne občine, kar pomeni, da je v posredni lasti vseh prebivalcev Ljubljane, zato je zvajanje problema na argument lastnine bodisi neumen ali škodoželjen, največkrat pa kar oboje.

7. »Rogovci niso spoštovali dogovora o začasni rabi.« Proti tej intelektualni lenobi in nekritičnemu ponavljanju laži MOL najprej nekaj besed o principu začasne rabe: koncept je k nam prišel iz mest severa Evrope, ki so se zgodaj začela spoprijemati s problemom deindustrializacije. Zagotovila so osnovno infrastrukturo svojim nekdanjim proizvodnim poslopljem in jih s predpostavko pozitivnih socialnih učinkov dala na voljo različnim družbenim iniciativam in eksperimentalnim rabam. Ali lahko Rog, katerega stanje je bolj kot na Berlin, Kopenhagen ali Amsterdam spominjalo na barakarska naselja, kot jih poznamo z globalne periferije (onemogočen priklop na električno, javno razsvetlavo in odvoz smeti), umestimo v kategorijo začasne rabe? Ali lahko tovrstno stanje resnično imenujemo s sintagmo »dogovor o začasni rabi«? Ali če vprašanje nekoliko dramtiziramo: ko MOL svojo protipravno evikcijo danes opravičuje z argumentom, da se je na območju zvrstilo več požarov, se lahko vprašamo: zakaj so rogovci uporabljali peči na drva in dizelske agregate, ne pa radiatorjev in javnega električnega omrežja? Zaradi dogovora o začasni rabi morda?

Tudi če sprejmemo premiso, da lahko razmerje med rogovci in MOL umestimo v okvir začasne rabe, slednjega spremlja za MOL več neprijetnih dejstev. Prvič, pobuda o začasni rabi ni prišla s strani MOL, ampak s strani skupine TEMP, ki je skušala doseči dogovor o odprtju območja za javno rabo, kar je že omenjeni Oddelek za gospodarjenje z nepremičninami MOL s prepovedjo skušal preprečiti.¹² Drugič, ko je *Iniciativa za Rog* območje kljub prepovedi odprla za novo družbeno rabo, kulturno produkcijo in socialne programe, je do ustnega dogovora sicer prišlo, a je bil ta le namera o sklenitvi pogodbe o začasni rabi. Slednja bi uporabnike kategorizirala kot začasne ter jim dovolila uporabo varnega in komunalno opremljenega posloplja, dokler MOL ne začne s prenovo območja. Ker so takratni uporabniki za svoje delovanje potrebovali električno, so ustni dogovor leta 2006 želeli formalizirati, vendar MOL pogodbe ni hotela podpisati.¹³ In tretjič, podoben poskus sklenitve dogovora o začasni rabi se je ponovil leta 2009, ko MOL s strani uporabnikov že podpisane pogodbe ponovno ni hotela podpisati,¹⁴ temveč jo je po pripovedi udeleženi župan Jankovič

lastnoročno raztrgal. Ko MOL v svojih propagandnih sporočilih danes javnost prepričuje, da so rogovci leta 2016 enostransko odstopili od dogovora o začasni rabi, lahko ugotovimo prav nasprotno, namreč da je MOL tista, ki je dogovor trikrat sabotirala.

8. »V Rogu so ljudje zastoj živeli.« Stališče poskuša diskreditirati argument gibanja za *Neomejen ROG uporabe*, da so rogovske vsebine v javnem interesu, s tem ko zatrjuje, da je skvotiranje za zadovoljevanje lastnega stanovanjskega problema zgolj parcialni interes.¹⁵ To je pretiravanje. Res je, da je v Rogu živelo nekaj ljudi, vendar ni število nikoli preseгло 10 oseb. Tega, sicer parcialnega ali zasebnega interesa pa ne moremo posplošiti na celotno območje, na katerem se je od 2006 zvrstila plejada za javnost odprtih, neprofitnih in družbeno angažiranih dejavnosti. Treba je tudi povedati, da osebe niso bile navadni stanovalci, ki ne bi plačevali najemnine, ampak je šlo za kategorijo uporabnikov, ki so v Rogu opravljali temeljno reproduktivno delo: skrbeli so za urejenost prostora, tehnično opremo, logistiko dogodkov in splošno kakovost odnosov v skupnosti.

9. »Rogovci so dvolični, skvotirajo in se hkrati sklicujejo na pravno državo.« ATR ni nastala kot skvot, ampak kot obramba bivše družbene lastnine pred poskusom privatizacije zemljišča, na katerem je stala uspešna, a zaradi tranzicijskih mahinacij propadla Tovarna koles Rog. Ta narativ je za predstavnike oblasti, ki so svoj vzpon začeli ravno v tem času, ali za novinarje, ki ne sežejo onkraj horizonta standardnega 24-urnega medijskega cikla, morda nekoliko abstrakten ali za lase privlečen, vendar je veliko rogovcev osebno prečil in predstavljal pomemben gradnik političnega imaginarija prostora.

10. »Obe strani sta bili nasilni.« To je zelo nevarna posplošitev, ki najprej pozablja, da je MOL izvedla nezakonito izpraznitev območja, poleg tega pa ne razlikuje med agresijo MOL in obrambnim delovanjem rogovcev ter radikalno razliko v moči. Če so mediji ob prvem vdoru MOL leta 2016 še uspeli razlikovati med samovoljo župana in civilno nepokorščino, lahko rečemo, da januarja 2021 večina medijev tovrstnega razločka ni bila več sposobna. Prav tako je izredno problematično, da mediji ne razpoznajo očitne in neposredne kavzalne zveze med samovoljo oblasti in akcijami desnih ekstremistov. V obeh primerih vdora MOL v Rog brez upoštevanja uradnih postopkov (poskus vzpostavitve gradbišča leta 2016 in izpraznitev območja leta 2021) je mestna oblast neonacističnim skupinam dala zeleno luč za dodatno zavze-manje javnega prostora ter markirala tarče za njihove konkretne napade. Desničarska akcija na Metelkovi po rušitvi Roga (s transparentom »*Zrušimo še Metelkovo*«) in fizični napad leta 2016, ko so med množičnim festivalom na dvorišče tovarne letele

12 Gačič, Siniša. 2006: »Skvot med kolesi. Tovarno Rog so zasedli kreativni študentje arhitekture«, *Mladina*. Dostopno na: <https://www.mladina.si/96962/skvot-med-kolesi/>; pridobljeno 20. 2. 2021.

13 Uredništvo 2006.

14 2021: »Laži in zavajanja MOL v zvezi z uničenjem AT Rog. O zapuščenosti prostorov, ekološki bombi, dialogu, nezakonitosti in še čem«. Dostopno na: <http://atrog.org/>; pridobljeno 21. 2. 2021.

15 Hreščak, Anja. 2021: »Kako dolgo je začasno?«, *Dnevnik*. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042947511>; pridobljeno 19. 2. 2021.

granitne kocke, tudi pirotehnična sredstva, so pogojene z dejanji mestne oblasti. Razlika med dogodki 2016 in 2021 je le v tem, da se je poenotenju interesov in koaliciji med levo-liberalnimi občinskimi oblastniki in desnimi ekstremističnimi skupinami zdaj pridružil še državni represivni aparat, ki na nacionalni kulturni praznik z avtomatskim orožjem paradira po Metelkovi.

11. »ROG je moteč.« Da, Rog je bil moteč. V ljubljanskem močvirju malomeščanske sivine je Rog prestrezal vse, kar odvaja kanalizacija tega mesta. Revščina, norost, nasilje in mali kriminal, izbrisana in izkoriščana življenja, brez izvora in brez cilja, vedno znova potiskana na robove in prek njih, z vsemi svojimi estetskimi izrazi vred – vse to je našlo svoje mesto v Rogu. Vse to je tudi nujni proizvod družbe, prevzete z idejo razvoja in vključevanja v »napredni Zahodni svet«, ter države, utemeljene na ksenofobnem nacionalizmu. Nacionalna malomeščanska ideologija, ki jo je najti na vseh koncih slovenske palanke¹⁶, najsibo v meščanskih kavarnah, bežigraskih fitness centrih ali za belimi ograjami tlakovanih dovozov zadnje vukojebine, je strup, ki je povzročil stanje splošne lisencefalije, v katerem govoreča bitja, prepričana o originalnosti svojih predstav, stališč in mnenj, bljuvajo enostavčnice s PR materiala naših voljenih predstavnikov. A s tem ne delajo drugega, kot da nasilno brišejo in izrivajo družbene antagonizme, ki jih ista družbena mašinerija neizbežno proizvaja. Rog je seveda bil moteč, a vprašanje je predvsem: za koga, in kdo danes s tem legitimira njegovo uničenje? Zaenkrat si lahko velik del liberalne javnosti privoščiti takšno kvazi-slepoto v udobnosti svojega družbenega statusa. Ta ista javnost rada z velikim zanosom oznanja evangelij pravne države, a ko so njeni kriteriji dobrega okusa, lepega in moralnega ogroženi, ko so torej ogrožene duhovne vrednote vladajočega razreda, takrat se zakon razkrije kot čisto sredstvo uveljavljanja razrednega interesa, ki ga je kot takega mogoče uporabljati povsem selektivno glede na ta interes; torej tudi povsem zaobiti, pa čeprav ravno z gesto polaganja vencev pod njegov oltar. Nič drugače se ovinkov mimo zakona ne sramuje mestna oblast: *»Ko hodim po Evropi in Ameriki, ko me sprašujejo, kaj je fenomen Ljubljane, jim razlagam to pravico do eksperimenta, ki smo si jo izborili v Ljubljani. Mi naredimo projekte, ki niso legalni, in potem prisilimo ministrstva, da potem uzakonijo eksperimentalne projekte. Na ta način se lahko sploh vzporejamo z naprednimi in progresivnimi mesti Evrope in sveta.«*¹⁷

16 *»Između sela i grada, ovako zaboravljen, svet palanke nije ni selo ni grad.«* Konstantinović, Radomir. 1981: *Filosofija palanke*. Beograd: Nolit.

17 Janez Koželj leta 2019 na pogovoru ob izdaji knjige *Družbeni učinki urbanega kmetijstva*. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Y3R39f5-EN0>, izsek 26 min 14 s do 28 min 25 s; pridobljeno 23. 2. 2021. Podžupanovo izjavo moramo brati dobesedno: nelegalne prakse MOL niso zamejene na preskakovanje birokratskih ovir, ampak se raztezajo preko vseh področij nelegalnosti, navsezadnje tudi tistih, ki jih obravnava Kazenski zakonik in Ustava. Poleg tega Koželj v tej izjavi apropriri populistični diskurz kritike oblasti, pri čemer zamegljuje dejstvo, da je sam njen predstavnik.

12. »MOL ima vizijo.« Za razliko od nešteti dejavnosti, ki so se v tovarni odvijale od leta 2006 in za katere lahko brez dvoma zatrdimo, da se jih je v tem času udeležilo ter v njih sodelovalo na desetisoče ljudi, ima MOL projekt in meščansko fatamorgano kot posledico kapitalske žeje, ki pa izvira iz nasprotja dehidracije. Občina torej ima arhitekturni projekt in investicijski načrt, oboje izpred več kot desetih let, ter abstraktno idejo o kulturnem centru. Za razliko torej od vsega, kar je bilo v tovarni v dobrih štirinajstih letih dejansko proizvedeno, ima MOL kupe papirja ter fantazijske tvorbe, ki jih prodaja javnosti in ki jih ta bolj ali manj brez vsake kritike kupuje. Višek te cenene fantazijske podobe je nedavni članek Uroša Grilca¹⁸ v glasilu *Ljubljana*¹⁹, v katerem avtor po nasilni in protipravni izpraznitvi Roga javnosti nonšalantno postreže z domišljjsko in literarno revščino srednješolskega spisa: *»Ljubljana leta 2024. Sprehod po Petkovškovem nabrežju je na moč drugačen, kot smo ga bili vajeni še nedavno tega. [itd.]«* A problem ni v samem Grilcu, zagovorniku destruktivizma, problem je v javni sferi, v kateri je mogoče, da si neki Grilc (pisatelj otroških pravljic – in kaj drugega kot brezvezna pravljica za odrasle je to?) očitno brez najmanjše skrbi, da bi se mu smejali, upa objaviti takšno nebulozo, katere funkcija je zgolj legitimacija občinskega nasilja ter samovolje, velik del javnosti pa jo najmanj ravnodušno pogoltne. To je seveda ista javnost, ki jo krojijo mediji, saj iz vsega dogajanja okoli Roga uspejo v najboljšem primeru izvleči to, da gre za dva različna pogleda, nato pa brez najmanjšega pomisleka ponovijo občinarsko fantazijo, s čimer aktivno sodelujejo pri legitimaciji nasilja MOL. Diskurzivno bazo te fantazije bomo našli v kupu napaberkovanih krilatic neoliberalne kulturne politike, ki jih je MOL nakopičila skozi različne dokumente v preteklih štirinajstih letih, v katerih je edini napredek moč zaznati na ravni vizualnega komuniciranja ter pravopisa, medtem ko so, kot bomo videli, ideje vse bolj dizajnirane, a tudi splošnejše in praznejše, ker se vse bolj trudijo zakriti primarni ekonomsko-ideološki interes. Grilčev sprehod po Petkovšku leta 2024 ni nič drugega kot fantazija čistega in gladkega mesta, ki jo v nasprotju z mnogoterimi silnicami vsakršnega socialnega prostora poganja estetsko-futuristični kapitalski tok.

18 Uroš Grilc v javnosti nastopa kot predstavnik MOL glede Roga, a na občini nima druge funkcije kot mesto urednika občinskega glasila. Poleg tega pa je tudi direktor zasebnega Zavoda Škratelj, ki je po javno dostopnih podatkih od oktobra 2017 do konca leta 2020 od MOL za »svetovanje« prejel slabih 300.000 EUR. Dostopno na: <https://erar.si/placnik/75604/prejemnik/28357299/#transakcije>; pridobljeno 19. 2. 2021.

19 Grilc, Uroš. 2021: *»Rog – graditi prihodnost mesta«*, *Ljubljana*, let. 26, št. 1, str. 10–11.

13. »Kvaliteto projekta Centra Rog jamči dolgotrajen in participatoren proces načrtovanja.« Občina želi javnosti narisati kontinuiteto razvoja, ki naj bi s participatornim procesom načrtovanja od prvega večinsko tržnega projekta vodila k povsem javnemu projektu z izrazito socialno-kulturno noto.²⁰ A samo trajanje ne zagotavlja kakovosti, kakor je ne zagotavljajo niti spremembe v vsem tem času. Širina razpona različnih idej o dejavnostih v prenovljeni stavbi, ki so se v tem času večkrat izmenjale (Center sodobnih umetnosti²¹, Center kreativnih industrij²², Center Rog²³, ALUO, AGRFT, Srednja oblikovna šola itd.²⁴), ne da bi temu prilagajali arhitekturni in finančni načrt, namreč prej priča o naključnosti ter površinskosti vsebinskega projekta ter njegovi realni funkciji, tj. legitimaciji ideološko-ekonomskega interesa. Ta interes je namreč edina kontinuiteta projekta, katere eksplicitne začetke najdemo leta 1994 z zazidalnimi preizkusi in nato leta 1996 v dokumentu Oblikovanje mesta v pogojih tržne ekonomije, ki se ga bomo bolj dotaknili v naslednjih točkah. Na tem mestu se bomo omejili na obdobje od 2007 do 2013, ko je MOL pripravila finančni ter vsebinski načrt in slednjega – o tem nas vsaj želi prepričati – razvijala v okviru mednarodnega projekta Second Chance, na podlagi česar je leta 2012 na zunanji strani Rogovega zidu postavila

20 Kontinuiteto, kakor si jo predstavlja MOL, najdemo pod zavihkom »Več« na dnu spletne strani: <https://www.ljubljana.si/sl/moja-ljubljana/ljubljana-zate/projekti-mol/obnova-roga/>. Najdemo jo tudi na četrti strani zadnje brošure o Centru Rog: <https://www.ljubljana.si/assets/Uploads/Brosura-Center-Rog-2023.pdf>; pridobljeno 21. 2. 2021. In pa: »V proces nastajanja novega Centra Rog je bilo skozi raziskave, fokusne skupine in preizkušanje prototipnih programov od leta 2010 vključenih več kot 6000 zgodnjih uporabnikov in deležnikov. S podatki s terena smo na Mestni občini Ljubljana sproti nadgrajevali vizijo in zasnovo Centra Rog. Leta 2019 smo jo ponovno predložili v pregled deležnikom, ki so zasnovo dopolnili in potrdili.« Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/sl/aktualno/nova-pregledna-brosura-o-razvoju-centra-rog/>; pridobljeno 21. 2. 2021. Poudariti je treba tudi, da čeprav poskuša MOL na ravni njenega projekta vzpostaviti kontinuitete razvoja, skuša to kontinuiteto pripeti na dolgo zgodovino tovarne, a želi pri tem vsiliti pozabo obdobja tranzicije, torej uveljaviti diskontinuiteto na točki, ko se je zanjo projekt začel (2007). Naš namen je drugačen: pokazati želimo na razdrobljenost njenega projekta na eni strani ter njegovo absolutno kontinuiteto od srede 90. let na drugi (ki pa se ne konča tam, saj je zgodba jasno povezana tudi z razpadom socialističnega sistema). Detaljno to razdelamo v naslednjih točkah.

21 Mestna občina Ljubljana. 2008: Strategija razvoja kulture v Mestni občini Ljubljana 2008–2011, str. 47. Dostopno na: <http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/MOL-strategija-razvoja-kulture.pdf>; pridobljeno 21. 2. 2021.

22 Mestna občina Ljubljana. 2012: Strategija razvoja kulture v Mestni občini Ljubljana 2012–2015, str. 42–45. Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/assets/Uploads/Strategija-razvoja-kulture-v-MOL-2012-2015.pdf>; pridobljeno 21. 2. 2021.

23 Mestna občina Ljubljana. 2016: Strategija razvoja kulture v Mestni občini Ljubljana 2016–2019, str. 58–60. Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/assets/Seje/15487/9-.-toka---stategija-razvoja-kulture.pdf>; pridobljeno 21. 2. 2021.

24 Vse to so bile na določenih točkah opcije, o katerih je MOL večinoma neuradno poizvedovala pri omenjenih institucijah.

dva ladijska kontejnerja, kjer od takrat deluje RogLab, ki naj bi bil pilotni projekt za dejavnost Centra Rog.²⁵

Če se skrajno omejimo in predstavimo le bistveno, je treba najprej poudariti, da je prvi pomemben dokument, ki se pojavi v zvezi s Centrom sodobnih umetnosti Rog, njegova Programska zasnova leta 2007,²⁶ ki predvideva, da bo »večji del kompleksa Tovarne Rog namenjen elitnim stanovanjem in design hotelu /.../«. ²⁷ A že takoj nastopijo neposredne in nedvoumne kritike projekta s strani strokovne javnosti, od katerih je ena zabeležena v dokumentu Analiza stanja na področjih kulture v Mestni občini Ljubljana, ki ga MOL izda leta 2008. V njem eden od sodelujočih s področja kulture pravi:

25 To, da MOL 50 kvadratnih metrov RogLaba uporablja kot argument za napolnitev 10.000 kvadratnih metrov tovarne, je šala, in to, da se javnost ne smeje, je le znak pomanjkanja humorja. Medtem pa so rogovci ta prostor skoraj v celoti dejansko napolnili z raznovrstnostjo dejavnosti, o kateri lahko MOL le sanja (in prav to počne).

26 Istega leta je objavljen tudi Konservatorski program za prenovu tovarne Rog, ki v kazalu ločuje med obdobjem avtentične rabe prostora pred letom 2006 ter obdobjem neavtentične rabe po njem. Zanimivo je, da ta strokovni dokument obliko rabe po zasedbi tovarne označuje kot ogrožajočo za objekt, pri čemer je implicirano, da to grožnjo predstavljajo prav ti uporabniki, čeprav bi objekt nedvomno propadal mnogo hitreje, če bi tovarna ostala prazna. A poudariti je treba, da ti uporabniki ne morejo nositi odgovornosti za postopno propadanje, saj vzdrževanje ni njihova dolžnost, temveč je dolžnost občine. Več o tem v naslednji točki. Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/Konservatorski_program_Rog.pdf, str. 30–31; pridobljeno 21. 2. 2021.

27 Vredno je navesti daljši odlomek besedila, da ne bilo dvoma, da navedeni citat dejansko povzema usmeritev celotnega dokumenta: »V povezavi z javnim programom bo del teh prostorov namenjen tudi muzejskim trgovinam, trgovinam z izdelki slovenskega sodobnega oblikovanja in restavracijam. Tovarna Rog bo s svojo vsebino in prepletenostjo programa pomenila novo privlačno turistično točko na robu mestnega središča. S sodobnim arhitekturnim videzom prenovljene tovarne in široko ponudbo zanimivih programov za vse kategorije prebivalstva in obiskovalce mesta bo omogočala dostop do likovne kulture in likovnega ustvarjanja v najširšem smislu. Prenova tovarne Rog predstavlja popolnoma sodoben, evropsko primerljiv pristop, revitalizacije, ki s premišljenim povezovanjem kulture in zasebne pobude poživi mesto in mu da nov zagon še posebej z raznoliko ponudbo kulturnega turizma. Razvojni model ustvarjalnega mesta izhaja iz stališča, da je treba mesto oživiti s pomočjo kulture. Kulturna politika, ki sledi temu strateškemu cilju, najbolj neposredno povezuje kulturo, gospodarstvo in urbani razvoj. V tem smislu arhitekture in oblikovanje spodbujata gospodarski razvoj mesta in dvigujejo kakovost življenja v njem, poleg tega pa razvijata ustvarjalne sposobnosti posameznikov. V evropskih mestih, med katerimi poteka bitka za mlade talente, kažejo ekonomski kazalci na to, da se sektor kreativnih industrij razvija hitreje kot drugi deli gospodarstva. Ustvarjalne industrije združujejo umetnost, proizvodnjo in raziskovanje. Usmeritev v ustvarjalnost pomeni vlaganje v posameznika in njegove sposobnosti, v ideje, domišljijo, intuicijo, iznajdljivost ipd. Končni cilj je ustvariti okolje, v katerem bosta inovativnost in inventivnost posameznika postali konkurenčni prednosti. Ustvarjalnost sicer ni omejena na umetnost in kulturo, a sta zgled in navdih za ustvarjanje na vseh drugih področjih. V tem smislu lahko vplivata tudi na izboljšanje konkurenčnosti mesta.« V: Koželj, Janez in Batič, Jerneja. 2007: CSU – Center sodobnih umetnosti, programska zasnova, str. 2–3. Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/CSU_programska-zasnova_katalog_web.pdf; pridobljeno 21. 2. 2021.

Kot član precej ponesrečeno sestavljene ekspertne skupine, ki je pripravljala izhodišča za ustanovitev Centra za sodobne umetnosti oziroma arhitekturnega in oblikovalskega centra, sem zaskrbljen nad nadvse površnim razmišljanjem odločevalcev, ki so si tak center zaželeli brez prave predstave, kaj naj bi tak center zares omogočal, kakšna bi bila njegova vloga v mestu in za mesto /.../.²⁸

Istega leta MOL izvede natečaj za arhitekturno rešitev,²⁹ leta 2009 pa izbrani arhitekturni biro Mexican and Slovenian architects pripravi projektno nalogo.³⁰ Mestni svet decembra istega leta sprejme Akt o javno-zasebnem partnerstvu za izvedbo projekta Center sodobnih umetnosti Rog³¹, čemur leta 2010 sledi sprejetje Odloka o občinskem podrobnem prostorskem načrtu³², ki kot zakonska podlaga natančno določa prenovo in gradnjo, kakor jo predvideva programska zasnova iz leta 2007 (design hotel in elitna stanovanja). Pomembno je torej to, da je projektna dokumentacija na podlagi te programske zasnove pripravljena in sprejeta pred projektom Second chance, ki se je pričel leta 2010 in je bil izrecno namenjen le razvitju vsebine ter modela upravljanja bodočega centra.³³ To pomeni, da je bila vsebina za občino sekundarnega pomena, da ni mogla posegati v prostorsko ureditev, ampak se je slednji morala prilagoditi. Takšen pristop ni le zaostal v intelektualnem in strokovnem smislu, kolikor predpostavlja enostavno ločitev forme in vsebine, ampak predstavlja tudi klasično neoliberalno oblastno gesto, ki vsiljuje »absolutno« svobodo (vsebina) v točno določenih in nespremenljivih gabaritih (forma).

V času projekta Second chance se zvrstita dva investicijska dokumenta, od katerih prvi (Investicijski program 2011)³⁴ obravnava projekt kot javno-zasebno partnerstvo z večjim delom zasebnega programa, drugi (Dokument identifikacije investicijskega projekta [DIIP] 2013) pa predvideva samo še javno investicijo brez zasebnega dela. MOL želi to spremembo prikazati kot rezultat participatornega

procesa,³⁵ a dejstvo je, da so razpis za javno-zasebno partnerstvo objavili leta 2012, torej potem ko je bil največji del tega, kar tvori t. i. participatorni proces, že opravljen.³⁶ Tako sprememba od javno-zasebnega partnerstva v polno javno investicijo ne more biti rezultat javne razprave, ampak zgolj in samo dejstva, da se na razpis leta 2012 ni javil nihče.

V tem času je v okviru vseh raziskav in pa tistih minimalnih možnosti javne debate, ki jih je MOL vseeno morala dopustiti, projekt na vseh ravneh tarča kritik tako domače kot tuje strokovne javnosti in različnih deležnikov, od katerih se nekateri sploh niso počutili, da so resnično vključeni.³⁷ Strokovne kritike so se vrstile okoli večine glavnih aspektov projekta, predvsem pa so se osredotočale na njegovo nepremišljenost v razmerju do širšega kulturnega področja; nedodelanost, neinventivnost, deklarativnost in nejasnost programa; odsotnost jasnih vsebinskih smernic; odsotnost realnega načrta financiranja ipd.³⁸ Problematika občinskega splošnega pristopa, tj. neoliberalne politike urbane prenove, se je izkazala tudi ob drugih priložnostih,³⁹ navsezadnje pa je nanjo glede Roga eksplicitno opozarjalo več tujih strokovnjakov.⁴⁰ A vse to onkraj zabeležbe ni dobilo mesta ali epiloga v ravnanju občine. Tega ni dobilo zato, ker je celotno »vključevanje javnosti« imelo že od samega začetka eno samo funkcijo: legitimacijo gromozanske finančne investicije.

35 »Razvojni proces Centra Rog temelji na participativnem načrtovanju. Po ekonomski krizi leta 2008 je Mestna občina Ljubljana prvotne načrte preverila skozi triletni raziskovalni projekt Second Chance, ki je vključeval več kot 300 deležnikov. Rezultat je bila nova vizija Centra Rog, ki jo je od leta 2012 več kot 6000 uporabnikov in partnerjev preizkusilo in izpopolnilo v RogLabu, pilotnem projektu Centra Rog. Z rezultati s terena je MOL sprotno nadgrajeval vizijo ter zasnovo Centra Rog leta 2019 ponovno predložil v pregled 40 deležnikom.« Dostopno na: <https://www.roglab.si/assets/Uploads/dokumenti/Katalog-RogLab-in-Center-Rog-2020.pdf>, str. 4; pridobljeno 21. 2. 2021. Dokumentov glede zadnje trditve o 40 deležnikih v času pisanja tega besedila ni mogoče najti.

36 Od decembra 2010 do septembra 2011 so se odvila štiri srečanja z deležniki, ki so bila v največji meri namenjena profesionalcem z nekaterih področij kulturne produkcije ter predstavitvi raziskav, ki jih je naročila MOL. Dostopno na: <http://www.secondchanceproject.si/dogodki/posveti>; pridobljeno 21. 2. 2021.

37 »Mislim, da današnje srečanje ni toliko namenjeno trenutnim uporabnikom /.../.« Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/2-srecanje-deleznikov_transkript_FINAL.pdf, str. 21; pridobljeno 21. 2. 2021.

38 Večji del kritik je najti v Analizi fokusnih skupin, dostopni na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/Analiza_osnutek_ZU_FINAL.pdf, predvsem str. 15–16, 20, 23, 38–44; pridobljeno 21. 2. 2021. Sicer pa si je kritike mogoče prebrati tudi v ostalih krajših dokumentih, ki so dosegljivi na spletni strani projekta Second Chance: Zapisnik razprave s prvega srečanja deležnikov, Prepis razprave o načrtih za bodoči center v Rogu in analizi PSPN projekta revitalizacije Roga (Drugo srečanje z deležniki), Poročilo z delavnice (Četrto srečanje z deležniki), Komentarji na analizo PSPN projekta revitalizacije tovarne Rog.

39 Kurir, Mateja. 2013: »Kreativna urbana regeneracija«. Radio Študent. Dostopno na: <https://radiostudent.si/kultura/humanistika/kreativna-urbana-regeneracija>; pridobljeno 23. 2. 2021.

40 Dostopno na: <http://atrog.org/o-nas/ohranimo-tovarno-rog/strokovna-mnenja-in-kritike>; pridobljeno 21. 2. 2021.

28 Dostopno na: <http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/MOL-analiza-stanja-kultura.pdf>, str. 152; pridobljeno 21. 2. 2021.

29 Dostopno na: https://www.zaps.si/index.php?m_id=natecaji_izvedeni&nat_id=32; pridobljeno 21. 2. 2021.

30 Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/Projektna_naloga_za_CSU.pdf; pridobljeno 21. 2. 2021.

31 Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/95371>; pridobljeno 21. 2. 2021.

32 Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/99210>; pridobljeno 21. 2. 2021.

33 Dostopno na: <http://www.secondchanceproject.si/second-chance/razvojni-projekt>; pridobljeno 21. 2. 2021.

34 Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/Rog_investicijski_program_nov_jun11.pdf; pridobljeno 21. 2. 2021. Poleg teh dveh investicijskih dokumentov obstaja še starejši DIIP iz leta 2007.

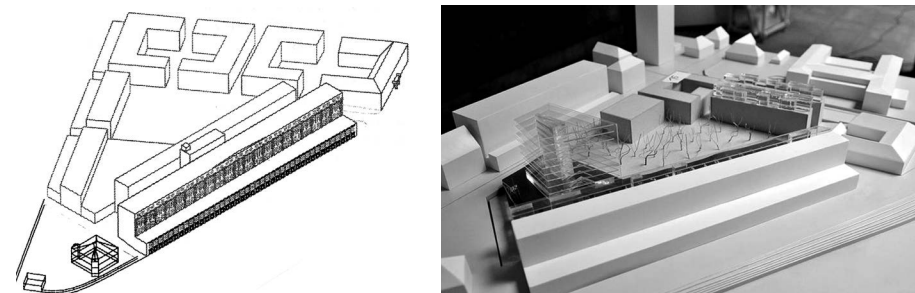
Kljub spremembi na ravni investicijskega načrta je odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu, ki se nanaša na Rog, ostal v bistvu nespremenjen, kar pušča vrata za prihodnjega privatnega investitorja v elitna stanovanja in hotel na stečaj odprta.⁴¹ V boju za Rog leta 2016 je bila ključna zahteva, da MOL spremeni prostorski načrt, o čemer njeni predstavniki niso želeli niti slišati. Celotna zgodba kulture, produkcije in vsebin, ki jo vztrajno ponavljajo strokovni delavci MOL, je zgolj valuta globalne simbolne ekonomije sodobnih mest,⁴² kjer ta tekmujejo na lestvicah privlačnosti, kar pa zakriva drugo plat njihovih projektov renovacije in revitalizacije – radikalno destrukcijo obstoječih kvalitiet prostora, njegovih socialnih vrednosti ter življenj ljudi v njem.⁴³

14. »MOL je dober gospodar.« Nikakor, MOL je od samega začetka delovala kot izrazito slab gospodar. Začnimo s stroškom pridobitve zemljišča. V času od leta 1997 do marca 2002, ko je takratna direktorica MOL poskušala tovarno Rog prodati MOL,⁴⁴ slednja ni izkoristila predkupne pravice;⁴⁵ namesto da bi nakup opravila po realni vrednosti, ki je takrat znašala manj od 5 milijonov EUR,⁴⁶ je morala za nakup zemljišča leta 2002 skleniti pogodbo o finančnem najemu ali lizingu po tržni, dvakrat višji ceni, tako da je za zemljišče na koncu odštela skoraj 9,3 milijone EUR.⁴⁷ Zanimiv je tudi podatek, da je MOL še med odplačevanjem lizinga vrednost območja že ocenjevala na 30,8 milijona EUR.⁴⁸ To pomeni, da je MOL z neuveljavljanjem

predkupne pravice najprej klonila pred zakoni trga, nato pa te zakone ponotranjila, ko je – da bi opravičila predimenzioniran načrt prenove – špekulirala s ceno zemljišča.⁴⁹

Kot smo že rekli, MOL od stečaja tovarne koles Rog ni naredila nič za zagotovitev varnosti območja: ekološke sanacije galvane, zaščite stavb pred propadanjem ali odstranitve azbestne kritine. Četudi je zaradi finančnega najema zemljišča postala njegova lastnica šele leta 2011, bi kot javna oblast lahko oziroma morala odpraviti nevarnost za zdravje in življenje prebivalcev mesta.

Namesto osnovne skrbi za varnost, infrastrukturne opremljenosti območja in manjših, inkrementalnih intervencij, ki bi ustrezale potrebam obstoječih, samoniklih dejavnosti, je MOL vselej hodila po poti ikoničnih arhitektur, predimenzioniranih projektov in vnebozretja, ki ima počelo v času tranzicijskega optimizma (*the coca-in years*). Natečajna rešitev za Center sodobnih umetnosti Rog iz leta 2008, ki naj bi območje preobrazila v odprt, javen in kulturi namenjen prostor, je pravzaprav samo osvežitev 12 let starejšega predloga iz marginalne, a za prostorsko politiko Ljubljane bistvene študije, naslovljene Oblikovanje mesta v pogojih tržne ekonomije. Nastala je leta 1996 in predvideva členitev območja na institucionalni (javni) in komercialni (zasebni) del, prenovo po modelu javno-zasebnega partnerstva in izgradnjo hotela kot tistega programa, ki celotno investicijo ekonomsko opraviči.

Podobnost predloga za revitalizacijo območja tovarne Rog iz leta 1996⁵⁰ (levo) in 2008⁵¹ (desno).

V zvezi s to vrsto prenove v ekskluziven in višjim slojem namenjen mestni prostor je bila MOL večkrat opozorjena. Prvič že leta 1995 na mednarodni konferenci Eurocultures, ki je svarila pred prekomerno komercializacijo oziroma gentrifikacijo

49 Za povzetek dogajanja glej tudi: Grabar, Nika. 2016: »Prenovljene fasade ne morejo skriti problema revščine«, *Delo*. Dostopno na: <https://old.delo.si/sobotna/prenovljene-fasade-ne-morejo-skriti-problema-revschine-1.html>; pridobljeno 23. 2. 2021.

50 Dimitrovska Andrews, Kaliopa. 1996: Oblikovanje mesta v pogojih tržne ekonomije. Urbani-
stični inštitut Republike Slovenije.

51 B. M. 2011: »CSU Rog – test ambicioznosti«. Dostopno na: <https://www.zurnal24.si/slovenija/csu-rog-test-ambicioznosti-111845>; pridobljeno 18. 2. 2021.

41 Zazidalni načrt za območje ostaja nespremenjen. Za prikaz sledi povezavi in v spletni aplikaciji vklopi sloj Prostorski akti/veljavni prostorski akti/zazidalna-ureditvena situacija. Dostopno na: <https://urbinfo.ljubljana.si/web/profile.aspx?id=Urbinfo@Ljubljana>; pridobljeno 21. 2. 2021.

42 Dostopno na: <https://www.ljubljanaforum.org/en/2019-speakers?kuki=ok>; pridobljeno 23. 2. 2021.

43 Od ljubljanskih vrtičkarjev (npr. Južni park) do Roga, da le imata Mateja Demšič in Janez Koželj nekaj za pokazati mednarodnim partnerjem: <https://www.youtube.com/watch?v=bWk0tu1iUpI>; pridobljeno 21. 2. 2021.

44 Gerovac, Ksenija. 2003: »Ko je Rog prevzel Skimarjev človek, se je Rogova nepremičnina nenedoma podražila s 4,5 na 6,2 milijona evrov, da jo je lahko prodal MOL«, *Finance*. Dostopno na: <https://www.finance.si/42323/Vika-je-podarila-Korzetu-skoraj-dva-obcinska-milijona-evrov>; pridobljeno 21. 1. 2021.

45 Predpravico do nakupa zemljišča so MOL leta 1995 priporočili mednarodni strokovnjaki na konferenci Eurocultures, katere poročilo je dosegljivo v knjižnici Oddelka za urejanje prostora MOL pod naslovom »Mednarodna delavnica za območje Rog«.

46 Dimitrovska Andrews 1996, str. 20. Glej tudi: Biščak, Jože. 2002: »Očitki županji, da je preplačala tovarno Rog«, *Finance*. Dostopno na: <https://www.finance.si/32726/Ocitki-zupanji-da-je-preplacala-tovarno-Rog>; pridobljeno 19. 2. 2021.

47 DIIP 2010 in predinvesticijska zasnova (v natečaju 2008). Drugi viri navajajo celo 12 milijonov EUR: <https://old.delo.si/novice/ljubljana/rog-kot-politici-projekt-brez-zagotovljenih-sredstev.html>; pridobljeno 19. 2. 2021.

48 Predinvesticijska zasnova 2007 (del natečajnega gradiva).

prostora,⁵² drugič leta 2007 v konservatorskem programu za prenovu območja, ki ga je za namen natečaja pripravil Zavod za varstvo kulturne dediščine: »*Dejavnosti, s katerimi bi se prostor poskušal na kakršen koli način privatizirati bodisi s fizičnimi zapornicami (ograjami, zapornicami) bodisi z dejavnostjo, ki bi bila namenjena preveč ekskluzivni publiki (npr. hotelski gostje, turisti), niso primerne.*«⁵³ In navsezadnje so, kot smo že poudarili, na to redno opozarjali sogovorniki v teku projekta Second Chance:

Ljubljana mora biti previdna. Ob Ljubljani je prečudovito, vendar ni avtentično. Vidite lahko sir pod steklom, zato imam občutek, da je prečisto. Bolj bi bilo fascinantno, če bi bilo bolj grobo. Rog je priložnost, za kar ni potrebnega velikega vložka. A nekdo je na konferenci rekel, da si glede projekta ne morejo premisliti. Zakaj ne? Če ugotoviš, da si na napačni poti, si moraš premisliti. Ne razumem, zakaj si občina ne premisli, kajti prepričan sem, da so na napačni poti.⁵⁴

MOL pri svojih v nebo zevajočih vizijah torej ni pripravljena prisluhniti niti pristojnim institucijam niti neodvisnim strokovnjakom, ki jih sama povabi na svoje simpozije. Nasprotno, ob umestitvi zmagovalne natečajne rešitve v Občinski podrobni prostorski načrt leta 2010 volumne zasebnega dela celo za tretjino poviša: hotelski stolp, predviden na mestu zrušenega Socialnega centra Rog, s 34,2 m na 40,8 m, nadstandardno večstanovanjsko stavbo na mestu servisa koles Rogošport⁵⁵ pa s 17 m na 26,5 m oziroma 30 m na najvišjem delu.⁵⁶ Projekt, ki se začne transparentno, z medijsko izpostavljenim natečajem, preide v fazo birokratske obdelave, kjer se v medijski senci postopoma spreminja v korist zasebnih interesov.

Do prave razsežnosti problema netransparentnosti projekta sploh še nismo zares prišli. Problematično namreč ni samo dejstvo, da občinska administracija pred javnostjo skriva sporna dejstva. Problem ni zgolj, da oblast laže. Problem je mnogo hujši: liberalne maksime o učinkovitosti, fleksibilnosti in odzivnosti so načrtovalski proces nažrle že do te mere, da raba prostora, natančneje, vsebina arhitekturnega objekta, ni več izhodišče projekta, ampak postane lebdeča spremenljivka, ki se v teku

52 Pečar, Rastko. 2017: *Idejna študija prenove tovarne Rog v Ljubljani – Razmislek o manjšinski arhitekturi*. Magistrsko delo, str. 38.

53 Konservatorski program za EŠD 10600 Ljubljana – Poslopje tovarne Rog, str. 64. Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/Konservatorski_program_Rog.pdf; pridobljeno 18. 2. 2021.

54 Schultze, Betram. 2012: »Projekt revitalizacije Roga je na napačni poti«, *Delo*. Dostopno na: <https://old.delo.si/gospodarstvo/posel/projekt-revitalizacije-roga-je-na-napacni-poti.html>; pridobljeno 21. 2. 2021.

55 Podjetje je del prostorov že izpraznilo, pričakujejo pa, da bodo vse prostore na Rozmanovi ulici morali izprazniti do konca leta.

56 Odlok o občinskem podrobnem prostorskem načrtu za del območja urejanja CI 5/6 Rog.2010; Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/Static/upload/file/2010-60-3322-NPB3.pdf>; pridobljeno 11. 2. 2021.

postopka prilagaja potrebam trga, česar stroka, zavezana javnemu interesu, nikakor ne bi smela dopustiti. Vizija prenove območja tovarne Rog ni nastala na podlagi strateških prioritet in dolgoročnih potreb prebivalcev mesta,⁵⁷ ampak je bila vselej prepuščena tržnim potrebam. V devetdesetih so bili to kazinoji, nakupovalna središča in wellnes centri (zazidalni preizkusi). V novem tisočletju center sodobne umetnosti, center kreativnih industrij in naposled – na prvi pogled morda nekoliko bolj trezno, a dejansko popolnoma prazno – samo center.

15. »MOLov projekt je v javnem interesu.« Prenova tovarne Rog se uvršča na konec obsežne transformacije mestnega središča Ljubljane, vendar bi lahko rekli tudi, da predstavlja njen začetek, načrt ali paradigmo. V študiji Oblikovanje mesta v pogojih tržne ekonomije Rog namreč nastopa kot primer za preizkus nove urbanistične paradigme. Študijo je po naročilu MOL leta 1996 izdelal Urbanistični inštitut Slovenije, pri njej pa ne gre zgolj za strokovno študijo revitalizacije območja, ampak za vdor neoliberalne doktrine, ki povsem sprevača dotedanje razumevanje nalog javne oblasti.

Tranzicija iz jugoslovanskega družbenega sistema v demokratično kapitalistično ureditev naj bi v Sloveniji potekala po načelu gradualizma: postopna liberalizacija družbenih podsistemov z ohranitvijo splošne dostopnosti (predvsem brezplačnosti) temeljnih storitev, kot so zdravstvena oskrba, javno izobraževanje in socialna varnost, pod okriljem načela socialne države. Poleg tega naj bi bile ohranjene skupne dobrine, kot so zdravo okolje, naravni ekosistemi in kulturna dediščina, ki predstavljajo javno dobro in ki jih zastopa načelo javnega interesa. O slabljenju socialne države nam tu ni treba izgubljati besed, saj slednjega dnevno občuti večinski del prebivalstva, treba pa je poudariti, da pri tem ne gre zgolj za enostavno krčenje polja pravic, ampak za hkratni poskus reorientacije vseh naštetih podsistemov k načelu dobičkonosnosti.

V dokumentu Oblikovanje mesta v pogojih tržne ekonomije je omenjeni reorientaciji podvrženo načelo javnega interesa. Študija namreč na primeru revitalizacije opuščene tovarniškega območja razvija nove metodologije za vrednotenje in usmerjanje javnih investicij, z zgledom prostorskih politik neokonservativne vlade Margaret Thatcher iz Združenega kraljestva pa v naš prostor prinaša neoliberalno pojmovanje javnega interesa: »*Osnovni motiv naložb za nove dejavnosti je pričakovana rast donosov, nikakor pa ne altruistični motivi dobrobiti širše skupnosti. Ravno tu pa je mesto Mesta-podjetnika oziroma izvoljenih predstavnikov prebivalcev mesta, ki naj bi tako zagotavljal rast donosov vseh volivcev.*«⁵⁸

57 Te smotre MOL v svojih raznolikih strateških dokumentih sicer postavlja na sam vrh strategije razvoja, a jih na ravni najvišje abstrakcije tudi pusti. Že v teh dokumentih lahko v procesu konkretizacije jasno vidimo, kako ti smotri postopoma izgubljajo mesto na račun kapitalističnih, ki nato v dejanski aplikaciji v mestu prevladajo popolnoma. Vse te dokumente toplo priporočamo za uporabo v pedagoškem procesu diskurzivne analize in analize ideologij.

58 Dimitrovska Andrews 1996, str. 59.

Mesto je torej pojmovano kot korporacija, v kateri prebivalci nastopajo kot delničarji, mestna oblast pa kot zastopnik njihovih (politično-ekonomskih) interesov.⁵⁹ Tisto, kar je tradicionalna koncepcija javnega interesa razumela kot najvišje smotre, zdaj postane sredstvo, podrejeno novemu, ultimativnemu smotru akumulacije kapitala (vsakovrstnega). Če bi načelo javnega interesa enostavno ukinili na račun interesa kapitala, bi bil problem sicer resen, a vsaj konceptualno enostaven. Vendar enačaj med neoliberalizmom in privatnim sektorjem velja samo na ravni liberalne ideologije, medtem ko na praktični ravni dopušča oziroma zahteva strateško vlogo javne oblasti. Prava razsežnost problema torej tiči v dejstvu, da javno dobro oziroma interes javnosti in zasebni interes kapitala ostajata nominalno sicer različna, a konceptualno in praktično zlita in težko razločljiva, pri čemer javni interes kapitalskemu zagotavlja preobleko občosti. Ko občina zatrjuje, da je njihov projekt v javnem interesu, ima na neki sprevržen način prav. Prav ima namreč v toliko, kolikor sprejmemo, da je javna oblast zgolj še upravnik interesa kolektivnega kapitala. Javni interes torej ni več obči interes večine (dobrobit širše skupnosti), ampak finančni interes manjšine (vlagatelj, *developerjev*, rentnikov). *Res publica* je postala *res privata*. Pa četudi po poti helotizma.⁶⁰

Literatura

- Bauk, Dino. 2021: »Kako s(m)o metali ven ljudi, ki jih ni, in se celo smejali«, *Disenz*. Dostopno na: <https://www.disenz.net/kako-smo-metali-ven-ljudi-ki-jih-ni-in-se-celo-smejali/>.
- Biščak, Jože. 2002: »Očitki županji, da je preplačala tovarno Rog«, *Finance*. Dostopno na: <https://www.finance.si/32726>.
- B. M. 2011: »CSU Rog – test ambicioznosti«. Dostopno na: <https://www.zurnal24.si/slovenija/csu-rog-test-ambicioznosti-111845>.
- Dimitrovska Andrews, Kaliopa. 1996: Oblikovanje mesta v pogojih tržne ekonomije. Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije.
- Gačič, Siniša. 2006: »Skvot med kolesi. Tovarno Rog so zasedli kreativni študentje arhitekture«. *Mladina*. Dostopno na: <https://www.mladina.si/96962/skvot-med-kolesi/>.
- Gerovac, Ksenija. 2003: »Vika je podarila Koržetu skoraj dva občinska milijona evrov«, *Finance*. Dostopno na: <https://www.finance.si/42323/Vika-je-podarila-Korzetu-skoraj-dva-obcinska-milijona-evrov>.
- Grabar, Nika. 2016: »Prenovljene fasade ne morejo skriti problema revščine«, *Delo*. Dostopno na: <https://old.delo.si/sobotna/prenovljene-fasade-ne-morejo-skriti-problema-revschine-1.html>.

59 Na ravni diskurza je to razvidno iz govornice župana kot tudi podžupana, ki svoji politični funkciji primerjata z vodenjem podjetja. Na ravni mesta pa razmah hostlov, vznikanja novih hotelov in konverzije stanovanj v Airbnb enote priča o tem, da se streže predvsem interesom vlagatelj in novih rentnikov.

60 Izraz »helotizem« izhaja iz imena staroselcev, ki so si jih nasilno podredili Špartanci. Vtipkajte »helot« v Google in kliknite »slike«.

- Granda, Matevž. 2021: »Kaj bo z Rogom?«, *Outsider*. Dostopno na: <https://outsider.si/matevz-granda-kaj-bo-z-rogom/>.
- Grilc, Uroš. 2021: »Rog – graditi prihodnost mesta«. *Ljubljana*, let. 26, št. 1, str. 10–11.
- Hreščak, Anja. 2021: »Kako dolgo je začasno?«, *Dnevnik*. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042947511>.
- Konstantinović, Radomir. 1981: *Filosofija palanke*. Beograd: Nolit.
- Kurir, Mateja. 2013: »Kreativna urbana regeneracija«. Radio Študent. Dostopno na: <https://radiostudent.si/kultura/humanistika/kreativna-urbana-regeneracija>.
- Krajčinović, Nina. 2013: »Rog kot politični projekt brez zagotovljenih sredstev«, *Delo*. Dostopno na: <https://old.delo.si/novice/ljubljana/rog-kot-politichni-projekt-brez-zagotovljenih-sredstev.html>.
- Mestna občina Ljubljana. 2007: »Tovarna Rog (predinvesticijska zasnova)«. --. 2007: »Tovarna Rog (dokument identifikacije investicijskega projekta)«. --. 2008: »Analiza stanja na področjih kulture v Mestni občini Ljubljana«. Dostopno na: <http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/MOL-analiza-stanja-kultura.pdf>. --. 2008: Strategija razvoja kulture v Mestni občini Ljubljana 2008–2011. Dostopno na: <http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/MOL-strategija-razvoja-kulture.pdf>. --. 2010: »Poročilo s 1. srečanja deležnikov v okviru projekta Second Chance«. --. 2011: »Analiza transnacionalnega javno-zasebnega partnerstva na področju kulture«. Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/Summary-Transnational-PPP-concept_final_SLO.pdf. --. 2011: »Poročilo delavnice »Kaj bo z Rogom?«. Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/Porocilo_IPOP_Kaj-bo-z-Rogom_FINAL.pdf. --. 2011: »Komentarji na analizo PSPN projekta revitalizacije tovarne Rog«. Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/KOMENTARJI_SWOT_VSI.pdf. --. 2011: »Investicijski program (novelacija)«. Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/Rog_investicijski_program_nov_jun11.pdf. --. 2011: »2. srečanje deležnikov projekta Second Chance«. Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/2-srecanje-deleznikov_transkript_FINAL.pdf. --. 2011: »Osnutek zasnove uporabe CSU Rog – Analiza Fokusnih skupin (končno poročilo)«. Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/Analiza_osnutek_ZU_FINAL.pdf. --. 2012: Strategija razvoja kulture v Mestni občini Ljubljana 2012–2015. Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/assets/Uploads/Strategija-razvoja-kulture-v-MOL-2012-2015.pdf>. --. 2012: Strategija razvoja kulture v Mestni občini Ljubljana 2016–2019. Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/assets/Seje/15487/9.-toka---strategija-razvoja-kulture.pdf>. MX - SI architectural studio. 2008: »Ureditev območja tovarne Rog v Ljubljani«. ZAPS. Dostopno na: https://www.zaps.si/index.php?m_id=natecaji_izvedeni&nat_id=32&elab_id=90#nagr.
- Nicholson, Oliver, ur. 2018: *The Oxford Dictionary of Late Antiquity. Volume 1: A–I*. Oxford: Oxford University Press.
- Okrajno sodišče v Ljubljani. 2018: Sklep (Opr. Št. IV P 1476/2016).

- Pečar, Rastko. 2017: *Idejna študija prenove tovarne Rog v Ljubljani – Razmislek o manjšinski arhitekturi*. Magistrsko delo.
- Roglab. 2020: *Center Rog razvoj javnega kreativnega stičišča v središču Ljubljane*. Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/assets/Uploads/Brosura-Center-Rog-2023.pdf>.
- Uporabnice in uporabniki Tovarne Rog. 2016: »Center sodobnih ukan«. Dostopno na: <http://atrog.org/o-nas/izjave-za-javnost/31-center-sodobnih-ukan?highlight=Y2VudGVyIHNVZG9ibmloIHVrYW4=>.
- Uredništvo. 2006: »Mol: Brez podpisa pogodbe za Rog«, *Delo*. Dostopno na: <https://old.delo.si/novice/slovenija/mol-brez-podpisa-pogodbe-za-rog.html>.
- Vrhovno sodišče Republike Slovenije. 2018: Odločba (VSRS Sodba II Ips 219/2018). Dostopno na: <http://www.sodisce.si/vsrs/odlocitve/2015081111432387/>.
- ZVKD Ljubljana. 2007: »EŠD 10600 Ljubljana – Poslopje tovarne Rog«, Konservatorski program. Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/Konservatorski_program_Rog.pdf.
- 1995: Mednarodna delavnica za območje Rog. Oddelek za prostor MOL.
- 2009: »Akt o javno-zasebnem partnerstvu za izvedbo projekta Center sodobnih umetnosti – Rog«. Uradni list RS. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/95371>.
- 2009: »Projektna naloga za izdelavo projekta za javni del centra CSU«. Dostopno na: http://www.secondchanceproject.si/wp-content/uploads/Projektna_naloga_za_CSU.pdf.
- 2010: »Odlok o občinskem podrobnem prostorskem načrtu za del območja urejanja CI 5/6 Rog«. Uradni list RS. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/99210>.
- 2013: »04) Mateja Demšič -- Head of the Department for Culture of the City of Ljubljana (SL)«. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=bWk0tu1iUpI>.
- 2019: »Urbano vrtičkarstvo kot primer vključevanja javnosti v Sloveniji«. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Y3R39f5-EN0>.
- 2021: »Laži in zavajanja MOL v zvezi z uničenjem AT Rog. O zapuščenosti prostorov, ekološki bombi, dialogu, nezakonnosti in še čem«. Izjava za javnost. Dostopno na: <http://atrog.org/>.
- 2021: Aplikacija za prikaz porabe javnega denarja v Republiki Sloveniji. Erar. Dostopno na: <https://erar.si/placnik/75604/prejemnik/28357299/#transakcije>.
- 2021: »Ljubljanski mestni svetniki o Rogu«. Slovenska kronika, 15. februar. Dostopno na: <https://4d.rtvsllo.si/arhiv/slovenska-kronika/174754080>.
- 2021: Trubarjeva 79. Spletni oglas. Dostopno na: <https://trubarjeva79.si/>.

Slava Rogu¹

Vid Bešter

Nebo je zardelo, ko smo čakali –

Štirideseterica nas je še vztrajala, nekateri iz zvestobe, drugi zaradi dolžnosti, tretji nedvomno v otopelosti; pred manj kot uro smo gledali, kako je bagrov krempelj – odločno premagan pred štirimi leti – metodično zadajal udarce nekdanjemu Živku Skvotcu. Zato, da bi gledali in videli – da bi strlo naše upanje. Zdaj je nad Rogom – končno gradbiščem – tišina. Delavci ga zapuščajo. Policisti so skoraj uvidevni, kot da nočejo motiti žalujočih, kakor da se sramujejo svojega nasilja. Objestni varnostniki, ki jih je policija varovala pred gnevom zbranih, so se sprostiti. Ničesar več ni, kar bi jim lahko iztrgali, ničesar, kar bi še branili pred njimi, ničesar, proti čemur bi lahko zastavili svoj glas in telesa.

Ljudje so prihajali posamič in v parih, kakor smo prihajali že stokrat prej, ko nas je dosegla vest, da Rogu grozi pogibel. Po dolgem času – poslednjič. Nekdo je rekel, »*To je sedmina*«, in njegove ali njene besede so se razlezele med nami, se preobračale in pačile v suhih kletvah, pa vendar ohranjale pomen: zbrali smo se, da se poklonimo spominu. Ljudje so prihajali posamič in v parih, petdeset, sto, dvesto, morda tristo, vrnili so se vsi, ki so se podnevi ustavili pred razbitim in ponižanim Rogom.

1 Dostopno na: <https://radiostudent.si/kultura/dlako-z-jezika/slava-rogu>. Za dovoljenje za objavo se zahvaljujemo avtorju in Radiu Študent.